

Quaderns Biogràfics

CÈSAR MARTINEL I BRUNET

per Antoni González i Moreno-Navarro

Concessió de la medalla d'or de la ciutat de Valls, a títol pòstum, a l'arquitecte vallenc Cèsar Martinell i Brunet (1888-1973)

Saló de sessions de la Casa Consistorial de Valls 20 de juny de 1992. 20 hores

Senyor alcalde, membres del consistori i de l'Institut d'Estudis Vallencs, família Martinell, senyores i senyors,

Bon vespre a tothom.

Crec que tots els aquí reunits estem d'acord que la concessió per part de l'Ajuntament de Valls de la medalla d'or de la ciutat a un vallenc il·lustre com l'arquitecte Cèsar Martinell i Brunet és, sens dubte, un acte just i encertat. Un acte que quan va ser anunciat va merèixer l'aplaudiment de tothom i no va provocar cap sorpresa.

Potser, però, el que va ser una sorpresa, especialment per a mi mateix, va ser el fet que l'Ajuntament de Valls m'honorés amb el privilegi d'encomanar-me de fer, en aquest acte d'avui, la glossa de la figura de Cèsar Martinell; honor que des d'ara vull agrair de tot cor al consistori.

Intentant trobar, si no mèrits, almenys circumstàncies que justificuessin aquesta comesa i que m'ajudessin a superar la meva sorpresa, he pensat que n'hi pot haver algunes d'institucionals, i d'altres de personals. Per suplir la manca d'erudició, permeteu-me, doncs, que me'n serveixi per recordar avui Cèsar Martinell.

De les circumstàncies institucionals vull assenyalar el fet —un fet que m'omple d'orgull— de la meva condició de funcionari en una institució quasi bicentenària que ha estat fonamental per vertebrar la Catalunya moderna: la Diputació de Barcelona.

La Diputació de Barcelona, l'administració pública catalana que va crear el primer servei de monuments d'Espanya i el manté encara en benefici dels municipis de Barcelona —servei que ara tinc l'honor i la responsabilitat de dirigir—, va ser, ara fa vuitanta anys, l'ànima i el suport de la Mancomunitat de Catalunya, la institució que va estendre a tot el territori català els avantatges que el país tingués una capital moderna i pròspera, i que amb aquest esperit va patrocinar les obres arquitectòniques més reexides de Cèsar Martinell, les cooperatives agrícoles bastides entre 1918 i 1922.

De les circumstàncies personals que em puguin relacionar amb l'arquitecte Martinell i que ajudin a fer perdonable l'atreviment de glossar jo avui la seva figura, la més important és sens dubte el fet que sóc, des de fa molts anys, un sincer admirador de la seva obra i del seu pensament. Admirador ja quan estudiava a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona —en aquells feliços anys seixanta— i admirador, sobretot, quan vaig poder

aprofundir en el coneixement sobre la figura a través de la historiadora Raquel Lacuesta, que va dedicar molts anys a estudiar Martinell, i va saber contagiarme l'interès i l'admiració per l'obra i el pensament de l'arquitecte de Valls.

Una admiració no cega, sinó reflexiva, fonamentada no només en els resultats de la seva dedicació professional a l'arquitectura, sinó també en el mateix apassionament i entusiasme d'aquesta dedicació. És l'exercici apassionat d'una vocació professional el que en garanteix la fecunditat. En el cas de Martinell, és el que li va fer superar l'estricta dedicació al disseny arquitectònic i li va suggerir endinsar-se en l'estudi de la història de l'arquitectura i de l'art, en la valoració de la capacitat cultural, educativa i significativa dels monuments —a la conservació dels quals es dedicaria amb tant d'afany— i li va despertar la fascinació pel món d'Antoni Gaudí, un món que ell sabia després analitzar millor que ningú.

A aquestes diverses facetes d'una mateixa passió professional, caldria afegir la de divulgador infatigable, fruit de la seva pertinença militant al moviment noucentista que va qullar a Catalunya quan Martinell començava els estudis d'arquitectura. L' "activisme cultural" dels companys i deixebles d'Eugeni d'Ors, entestats a col·laborar des de la cultura a fer de Catalunya un país modern i socialment equilibrat, faria que Martinell no es conformés amb la investigació i l'erudició, i passés del llibre especialitzat al fulletó o al diari. No es tractava només de "fer cultura", sinó també de "culturitzar" el poble.

Les seves conferències, primer aquí, a Valls, després en molts altres indrets de Catalunya, van tenir un caire divulgador, gairebé catequístic: "La influència social de l'educació estètica", "La necessitat d'una escola de formació professional...", "Dignitat i bellesa del treball", son títols de xerrades prou eloqüents.

Fins i tot el disseny arquitectònic va ser per a Martinell un vehicle educatiu i sensibilitzador: "La vista constant d'una cosa bella —va dir— educa i ennobleix l'esperit". El virtuosisme formal de les seves famoses construccions agràries respon a aquest criteri educatiu i ennoblidor que, com va dir referint-se als treballadors del camp, "deu procurar-se especialment entre aquells que no poden dedicar-hi temps ". Fins i tot els aspectes constructius d'aquelles obres, responien a aquesta voluntat educativa: "cal estimular els obrers—deia Martinell— fent d'aquestes construccions rurals una mena de lloc de consulta de recursos constructius perquè trobin allà solucions modernes amb materials propis del país i formes que tinguin una certa tradició local ".

Va ser, doncs, com a fruit d'aqueix esperit noucentista, tot i que amb el batec formal del modernisme i, especialment, de les ensenyances del mestre Gaudí, que va sorgir aquell conjunt d'edificis agrícoles promoguts pel cooperativisme agrari i patrocinats per la Mancomunitat; conjunt que per ell mateix és suficient per consagrar l'autor com un arquitecte excepcional: els cellers de Rocafort de Queralt (el primer, iniciat al 1918, dos anys després d'acabar Martinell els estudis d'arquitecte); de Barberà de la Conca, Pinell de Brai i Nulles, (potser els tres on les solucions formals assoleixen el grau més elevat); el de Gandesa (on l'expressivitat constructiva s'aboca més radicalment a l'exterior); els de Pira, Montblanc, Falset, Cornudella, Vila-rodona, Cabra, Aiguamúrcia, Santes Creus, i també els de Llorenç del Penedès, Les Cabanyes, Sant Cugat del Vallès, Ripollet, Rubí, Palau d'Anglesola o Albí; el magatzem de cereals de Sant Guim de Freixenet, la farinera de Cervera, la destil·leria de Vilajuïga.

¡Quin munt de bellesa, d'imaginació constructiva, on no només els paletes, sinó també els arquitectes hem sabut valorar i aprendre recursos constructius i solucions modernes amb materials i sistemes tradicionals!

* * *

Hi ha una altra faceta de l'activitat arquitectònica del senyor Martinell que m'és especialment significativa d'esmentar avui: la faceta de restaurador de monuments, a la qual es va dedicar quasi amb exclusivitat a partir de 1929, i que va propiciar la relació de Cèsar Martinell amb un altre arquitecte excepcional, dotze anys més gran que ell, Jeroni Martorell i Tarrats, primer cap del servei de monuments de la Diputació de Barcelona.

En aquell altre any màgic per a Barcelona i Catalunya, el senyor Martinell va ser nomenat secretari de la primera junta de govern de l'associació Amics de l'Art Vell, acabada de néixer, de la qual formava part Jeroni Martorell com a comptador de l'entitat. Amb l'admirat mestre Martorell, professional tan acurat i seriós com també apassionat per la seva professió, el senyor Martinell va tenir ocasió de col·laborar de manera directa o indirecta en algunes de les restauracions fetes per Amics de l'Art Vell: la de l'església del Coll de Nargó —un exemple encara vigent de rigor científic i saviesa arquitectònica—, la consolidació i revaloració de l'església del priorat de Castellfollit de Riubregós, les actuacions en d'altres esglésies romàniques (Palma d'Ebre, Tredós, Organyà, Santa Coloma i Sant Joan de Caselles, a Andorra) o a monuments tan significatius com els monestirs de Vallbona i Poblet, Sant Miquel de la Seu d'Urgell o la seu vella i l'Hospital de Santa Maria de Lleida.

El desori que sempre provoca una guerra entre germans va enterbolir la relació entre tots dos arquitectes, que van continuar per camins diferents la dedicació al patrimoni arquitectònic. Jeroni Martorell, fins al final de la seva vida al 1951, va continuar dirigint el servei de la Diputació de Barcelona, privat, però, del càrrec d'arquitecte de la tercera zona de l'Estat que havia exercit amb encert entre 1929 i 1936. Quant al senyor Martinell, les seqüeles d'aquella cruel baralla entre germans va proporcionar-li l'oportunitat d'abocar tot el seu entusiasme a la protecció del patrimoni artístic i monumental, col·laborant en el guariment de les ferides físiques que la guerra, i especialment la revolució social, li havien produït. Els retaules de Santa Maria d'Igualada, el de l'església parroquial d'Arenys de Mar o el de Sant Pere de Reus són testimoni d'aquesta actuació, que ultra el seu paper científic i cultural, tenia el simbolisme de l'expiació dels errors col·lectius i individuals.

* * *

No podem deixar d'esmentar, naturalment, un altre aspecte importantíssim de l'activitat cultural, científica y divulgadora, de Cèsar Martinell: la tasca com a historiadore de l'art i de l'arquitectura. Els seus estudis sobre l'arquitectura i escultura barroques a Catalunya, recollits en els volums publicats entre 1959 i 1964, van ser fonamentals per a la historiografia del nostre art. Només el descobriment i valoració d'un altre arquitecte de Valls —el carmelità Fra Josep de la Concepció— ja justificaria la importància de

l'aportació de Cèsar Martinell als estudis de l'art català de l'època moderna. Però és que, a més, aquells estudis, encara no superats, ens permeten tenir avui una informació valuosíssima sobre un art que va patir com cap altre la febre destructora de la incultura i l'odi.

Però cal destacar, també, una altra tasca de caràcter historiogràfic i alhora d'anàlisi i divulgació d'una teoria i una praxi arquitectòniques encara vigents en la seva essència profunda: em refereixo, és clar, al gaudinisme.

Sempre havia pensat que l'aportació del senyor Martinell al coneixement seriós de Gaudí —tantes vegades analitzat des de l'anècdota o l'esoterisme ridícul— havia estat fonamental. Ara que tinc la responsabilitat sempre somiada de conservar i restaurar algunes de les obres del mestre de Reus, com la cripta de la Colònia Güell i el palau Güell de Barcelona, m'adono més que mai de la transcendència dels estudis i reflexions de Cèsar Martinell sobre Gaudí. El llibre *Gaudí, su vida, su teoría, su obra*, editat al 1967, continua essent el llibre bàsic de la bibliografia gaudiniana. I les idees de Martinell sobre la transcendència del legat arquitectònic de Gaudí són encara decisives.

Una d'aquestes reflexions, que tampoc com a barceloní podria oblidar avui, feia referència al "problema" —com en deia Cèsar Martinell— de la continuació del temple de la Sagrada Família. Ell no va ser mai partidari d'interrompre l'obra. "Seria convertir Barcelona en la ciutat del temple frustrat", va dir l'any 1971 quan va decidir trencar el silenci que s'havia auto-imposat, però va discrepar sense embuts de com es van reprendre els treballs una dotzena d'anys després d'acabada la guerra civil.

Aquest va ser precisament el contingut de l'única conversa que vaig poder tenir amb el senyor Martinell. Va ser al mateix 1971 a la sala de Juntes del Col·legi d'Arquitectes, a la plaça Nova de Barcelona. Recordo la seva mirada, alhora dura i dolça, la mirada d'un avi alhora savi i entremaliat. Recordo la sensació de respecte que em produïa ser davant d'un mite de l'arquitectura catalana; recordo la sensació, primer de desconcert, després de seguretat, que em van produir les seves paraules: "jove, em va dir, desconfiï sempre de la gent que es proclama gaudiniana i té segrestat i emmordassat l'autèntic esperit de Gaudí".

Precisament per aprofundir en l'anàlisi i el coneixement d'aquest autèntic esperit del mestre, i com a conseqüència directa del "problema" de la Sagrada Família, Cèsar Martinell va proposar a l'any 1957 la creació del Centre d'Estudis Gaudinistes, organisme mai no del tot vertebrat que el Col·legi d'Arquitectes —entitat que Martinell va presidir abans de la guerra— va acollir fins al 1975. Aquell any, una junta conservadora —d'un conservadorisme inculte, ben diferent del conservadorisme culturalment progressista de Cèsar Martinell— va decidir enterrar definitivament el Centre i impedir els intents de revifar-lo. En aquell moment del col·legi dels arquitectes, encara que no de la junta, sinó de grups de professionals compromesos amb la cultura, va sorgir, però, la reivindicació de l'obra i el pensament de Cèsar Martinell. Una reivindicació que ha donat com a fruit que en aquests moments algunes de les seves obres més importants hagin estat declarades béns d'interès cultural.

Just és, com us deia al començament, que una ciutat com la vostra concedeixi a un fill il·lustre la medalla d'or. Però, tot i que ben segur no cal dir-ho, permeteu-me que us recordi que aquest acte d'avui no és un acte d'abast local. És quelcom més. La gent de Valls, la ciutat que va donar a Catalunya el millor arquitecte del segle XVII, Fra Josep de la Concepció, pot sentir-se orgullosa també de comptar entre els seus fills un dels arquitectes catalans més significatius del segle XX. Just és també, doncs, que com a oficiós i momentani representant dels arquitectes d'avui, agraeixi a la ciutat de Valls l'homenatge a un arquitecte, el legat del qual ens enorgulleix a tots els catalans.

Moltes gràcies.